

OGRANIČENJA I PREPREKE DELIBERACIJE U JAVNIM FORUMIMA BOSNE I HERCEGOVINE

Uvod

Govoriti o Bosni i Hercegovini na putu integriranja u Europsku uniju znači otvoriti temeljne probleme bh. političkog života u kojemu ne postoje niti najmanje zajedničke tačke koje povezuju različite interese i političke volje. Preglasavanje, neizglasavanje, federalizam, centralizirana BiH, istinska konstitutivnost konstitutivnih naroda, prava konstitutivnih manjina, pitanje jezika, obrazovanja, realiziranje presude „Sejdić-Finci“ i brojna druga pitanja su otvorena i bez ikakve naznake kada i kako bi mogla biti riješena. Na prvi pogled ovi problemi djeluju lako rješivi ili čak kao površni primjeri nesuglasja u političkom životu, ali, nažalost, riječ je o ključnim pitanjima koja utječu na put BiH ka europskim integracijama. Najveća prepreka za rješavanje ovih problema jeste gotovo potpuni nedostatak javnog uma i javne argumentacije u kojoj treba da participiraju svi akteri društveno-političkog života, a što onda na suštinski način onemogućava oblikovanje javne svijesti građana i definiranje strategija političkog djelovanja. Ovaj nedostatak pogađa i produktivno kreiranje sadržaja etnonacionalnog identiteta konstitutivnih naroda u BiH. Demokratska, liberalna društva, a takvo bi i bh. društvo htjelo biti, su društva u kojima niko nema niti smije imati monopol na istinu, odnosno društvo sa različitim pogledima i interesima, sa institucijama koje štite prava svih ljudi i omogućavaju im da zajedno žive u miru u kojem postoji vladavina zakona i demokratski izabrana vlada. U takvom društvu interesi manjina, posebno tzv. „konstitutivnih manjina“, ne smiju biti prepreka nego bogatstvo na kojem se gradi sva raznolikost političkog života. U vremenu u kojem ne postoji niti najmanji zajednički interes, što je jedan od bitnih uvjeta za demokratski orijentiranu zajednicu, BiH teško da može odgovoriti zahtjevima EU i svoj put ka integracijama učiniti kraćim. Da bi rješavanje problema bilo makar započeto, treba uvažiti volju sva tri konstitutivna naroda, a ta volja dakako nije jedinstvena i jedinstveno izražena. I kada god postavimo pred sebe ovo pitanje, vraćamo se na sami početak, a to je pitanje volje i jednakih prava za sve. O ključnim problemima u BiH, a koji se odnose na izražavanje i uvažavanje volje naroda, možemo govoriti preko nekoliko jasno artikuliranih argumenata.

1. Otvoreni dijalog kao imperativ za rješavanje svih problema u BiH

6. veljače 2014. Europski parlament je usvojio Rezoluciju o izvješću o napretku Bosne i Hercegovine za 2013. u kojoj se između ostaloga zahtijeva da sve „političke stranke rade na poboljšanju političkog dijaloga i jačanju političke kulture“ (tačka 5.) i ujedno ih poziva da „pojačaju suradnju i dijalog kako bi prevladali postojeće nesuglasice s ciljem napretka na putu reformi i poboljšanja života građana u BiH“ (tačka 1.). Imajući u vidu ove zahtjeve Europskog parlamenta, postaje jasno da temeljni uvjet za rješavanje problema nije zadovoljen: a to je dijalog. Dijalog između zainteresiranih strana nije uspostavljen. Iako gotovo iste političke elite vladaju bh. prostorom već dvije decenije, između njih, a za dobrobit građana, dijalog temeljen na argumentaciji i oslobođen srasti nije uspostavljen. U kolažu političkih očekivanja u BiH nije moguće naći

konsenzus kojim će biti zadovoljene sve strane podjednako, ali upravo zato treba težiti ka jednom od ključnih načela liberalnih demokracija kojim se postiže jedinstvo društva, a to je „konsenzus o političkoj koncepciji“. Stabilnost svakog društva je moguća upravo onda kada građani afirmiraju doktrine koje čine taj konsenzus. Ovo podrazumijeva da pojedinačne pravde nisu u „sukobu sa osnovnim interesima građana koje formiraju i podstiču njihovi društveni aranžmani“.¹ Jedan od aspekata konsenzusa je stabilnost što bi značilo, prema tumačenju Johna Rawlsa, da oni koji afirmiraju i formiraju različita gledišta koja podržavaju različite političke koncepcije neće povući svoju podršku ukoliko njihovo gledište dobije na vrijednosti u određenom političkom trenutku ili možda postane i dominantno.

„Dokle god se tri mišljenja afirmišu i ne revidiraju, politička koncepcija će imati podršku bez obzira na promene u raspodeli političke moći. Svako gledište podržava političku koncepciju zbog nje same ili zbog njenih kvaliteta. Test koji potvrđuje ovu tvrdnju je stabilnost konsenzusa u odnosu na promene u raspodeli moći između pojedinih gledišta.“²

Dakle, sveobuhvatne doktrine koje su uključene u političke koncepcije uključuju, ili bi tako trebalo biti, i oslanjaju se na temeljne moralne, filozofske, religijske odrednice koje su im najbliže. To ih ne čini manje ili više vrijednim nego ravnopravnim i daje mogućnost za dalji otvoreni dijalog koji nije i ne smije biti zasnovan na „konvergenciji sopstvenih ili grupnih interesa“. Konvergencija se ovdje treba pojaviti kroz dijalog suprotstavljenih strana i biti rezultatom tog dijaloga, a ne nikako a priori pristajanje uz neku unaprijed pretpostavljenu tačku.

Nakon prvih uličnih nemira na području Federacije BiH, 10. 2. 2014. godine šefovi misija zemalja EU su tim povodom usuglasili izjavu u kojoj između ostaloga stoji:

„Otvoreni dijalog između građana i vlasti je od izuzetne važnosti u trenutnoj društvenoj, ekonomskoj i političkoj situaciji. Sada je od vitalne važnosti da lideri i političari Bosne i Hercegovine, kao prvi korak, pažljivo saslušaju probleme svih građana ove zemlje. Stoga, očekujemo od svih lidera i političara u Bosni i Hercegovini bez izuzetka da se uključe u dijalog sa građanima.“

Dan kasnije ponovno stiže apel koji potpisuju ambasadori Upravnog odbora Vijeća za provedbu mira u kojem pozivaju nadležne vlasti i političke stranke da se angažiraju na „dvostranom dijalogu s građanima i građanskim društvom o trenutnim socijalno-ekonomskim i političkim problemima u zemlji, kako bi se osmislile i provele konkretne mjere. Lideri se trebaju ozbiljno uključiti u dijalog s građanima i ne dozvoliti da nasilno ponašanje nekolicine bude izgovor za nerješavanje mirno iznesenih zahtjeva.“

Prateći zahtjeve prema bh. političarima koji stižu iz tri sasvim različita dokumenta a od institucija EU, vidimo da se oni svode na zajednički imenitelj: dijalog. Dijalog kao polazišna tačka za rasplitanje gordijskog čvora bh. političkih neprilika. Kada su prinuđeni da tijekom različitih

1 Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, „Filip Višnjić“, Beograd, str. 170.

2 Rols, Džon (1998), *Politički liberalizam*, „Filip Višnjić“, Beograd, str. 184.

konferencija ili radnih sastanaka koje za njih organiziraju institucije EU usuglase svoje stavove i polazišne tačke za pokretanje dijaloga u institucijama BiH, bh. političari gotovo nikada ne uspiju u svome dijalogu. Najbolja potkrepa ovoj tvrdnji je slučaj nepoštivanja principa usuglašanih u Bruxellesu (1. listopada 2013.). U njima je bilo upisano nekoliko važnih očekivanja, koja su se pokazala praznim obećanjima: da će se presuda „Sejdić-Finci“ hitno provesti, i to do 10. listopada 2013., da će se ustanoviti izborni modaliteti u kojima će se voditi računa o legitimnoj zabrinutosti konstitutivnih naroda i „ostalih“, da će se spriječiti nametanje rezultata izbora bilo kojem konstitutivnom narodu te da će se usuglasiti mehanizmi za uspostavu učinkovite koordinacije u vezi sa pitanjima EU, uz poštivanje principa uključenosti utemeljenih na nadležnostima koje su također trebale biti prezentirane 10. listopada 2013.

2. Uloga javnog uma u funkciji prevladavanja aktualnih problema

Drugi argument na koji treba obratiti pažnju jeste uloga javnog uma u kreiranju bh. političke realnosti. Kao u svakom dobro uređenom demokratskom društvu, tako bi i u bh. društvu javni um trebao biti temelj za „postojanje razložnog pluralizma“. Činjenica da u BiH postoji nekoliko suprotstavljenih ili djelomično suprotstavljenih razložnih doktrina implicira i kulturu komuniciranja u uređenim institucijama.

Javni um je čin volje slobodnih i jednakih građana ili, bolje reći, um javnosti. Osnovna ideja javnog uma jeste da „utvrđuje osnovne moralne i političke vrijednosti koje će odrediti odnose ustavne demokratske vlasti prema građanima i njihov odnos jednih prema drugima“.³ Svi skeptici spram ideje javnog uma zapravo odbacuju ideju demokracije i njen kriterij reciprociteta. Pojam reciprociteta, ne samo u državnim institucijama, a o kojemu se uglavnom u BiH govori, jeste pojam preko kojega se propituje stupanj demokracije i demokratskih odnosa. Zapravo, ako imamo, a to je slučaj na bh. sceni, odnose prijatelja i neprijatelja, odnose nemilosrdne borbe za jednu i jedinu, pravu istinu, onda imamo na djelu i odbacivanje javnog uma, pa tako i političkog liberalizma. U multinacionalnoj državi kakva je BiH, javni um njenih građana bi trebao biti ključni pokretač svih odnosa i procesa. Dok god ne postoje javne debate o aktualnim političkim pitanjima uz ravnopravno učešće svih aktera, i ukoliko se stavovi ne formiraju na temelju konsenzusa postignutog na temelju boljih i održivijih argumenata, a za dobrobit svih građana, BiH neće napraviti niti jedan korak na putu ka integraciji u EU. Zašto? Zato što javna politička kultura pretpostavlja da se različita politička mišljenja mogu i trebaju razmijeniti u argumentiranoj raspravi sa drugim građanima, predstavnicima drugih političkih doktrina. Upravo na ovom mjestu javni um igra značajnu ulogu jer karakterizira rasuđivanje o svim bitnim političkim pitanjima. Dakle, odbacuje apsolutne istine. Svaka deliberativna demokracija nužno treba da ima javnost sposobnu da promišlja o gorućim političkim problemima. Osim ovoga, treba spomenuti i kulturu zaleđa koju nam spominje John Rawls, a koja je ništa drugo nego kultura „građanskog društva“, obrazovanja i medijske scene. Ona se ne rukovodi jednom centralnom idejom nego osigurava prostor slobodnog mišljenja i govora.

Osvrnemo li se na ulične prosvjede u Federaciji u veljači 2014. godine, lako je uočiti suštinsko odsustvo javnog uma i u polju građanskog/civilnog društva i političkih institucija. Naime, građani nezadovoljni socijalnim i drugim aspektima društvene zbilje su u rušilačkim uličnim pohodima nastojali ukazati na nužnost promjena. U tom trenutku u većim bh. gradovima formiraju

3 Rols, Džon (2003), *Pravo naroda*, NSPM Alexandria press, Beograd, str. 170.

se takozvani plenumi ili tijela građana koja treba da artikuliraju zahtjeve i nezadovoljstvo građana i konačno uspostave dijalog sa vladama koje su prethodno građani srušili. Šta se zapravo dešava na sceni? Akteri institucije plenuma (intelektualna scena mlađe i srednje generacije i NVO aktivisti) će pokazati da nemaju sluha za dijalog sa vladinim institucijama, sa neistomišljenicima, niti su spremni za razmjenu argumenata različitih „razložnih doktrina“, što nas dovodi do zaključka da ni oni akteri društva koji bi trebali biti korektiv nefunkcionalnim vlastima ne podržavaju osnovnu ideju javnog uma, a to su javni forumi sa slobodnom razmjenom suprotstavljenih argumenata. Dakle, dok god nema političke koncepcije pravde koja počiva na navođenju razloga za svoje temeljne političke doktrine i osjećaja za građansku uljudnost u međusobnim odnosima i odnosima prema drugim građanima, nema niti onog koncepta društva u kojem vrijede liberalni principi pravde jedino mogući za BiH.

3. Multikulturalni princip federalizma

Budući da su sve ili gotovo sve liberalne demokracije multinacionalne, u njima važi načelo uvažavanja „nacionalne i etničke razlike na stabilan i moralno obranjiv način“.⁴ Kao i u svakoj multinacionalnoj zajednici, tako i u BiH postoje poteškoće u federalnom sustavu. Koje? Problem ravnoteže između „centralizacije i decentralizacije“.

„Jedan od mehanizama priznavanja prava na samoupravu jest federalizam, koji dijeli ovlasti između središnje vlasti i regionalnih pojedinaca (provincija, država, kantona). Tamo gdje su nacionalne manjine regionalno koncentrirane, granice federalnih podjedinica mogu se povući tako da nacionalna manjina tvori većinu u jednoj od podjedinica. Pod tim okolnostima, federalizam može nekoj nacionalnoj manjini pružiti široku samoupravu, jamčeći joj sposobnost da na određenim područjima donosi odluke, a da je ne nadglasa šire društvo.“⁵

Imajući u vidu da BiH jeste sastavljena od federalnih i kantonalnih jedinica i da se upravo u tim jedinicama uočava problem statusa konstitutivnih naroda u svojstvu konstitutivnih manjina, kao da u bh. političkom životu vrijedi pravilo mišljenja većine, ovaj problem usložnjava sve političke odnose. Problem funkcioniranja federalnog uređenja BiH direktno nas dovodi do sljedećeg problema koji Kymlicka naziva „nadglasavanje šireg društva“, a to je izbor članova Predsjedništva po modelu koji će zadovoljiti očekivanja konstitutivnih naroda.

- a) Izravni izbor članova Predsjedništva po modelu koji će zadovoljiti očekivanja konstitutivnih naroda

Svjedoci smo da hrvatski narod, s pravom, izražava nezadovoljstvo u izboru hrvatskog člana Predsjedništva, jer se postojećim postupkom izbora ne uvažava volja hrvatskog naroda. Eklatantan primjer je izbor Željka Komšića koji je kao hrvatski član izabran voljom drugog naroda. Da je ovo jedan od vitalnih problema stabiliziranja problema u BiH, govori i zaključak velike sedmorke bh. političara u Bruxellesu od 1. listopada 2013. godine, kojim se izričito zahtijeva pronalaženje modela za ravnopravan izbor članova Predsjedništva.

4 Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo*, Naklada „Jesenski Turk“, Zagreb, str. 41.

5 Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo*, Naklada „Jesenski Turk“, Zagreb, str. 43.

b) Minimalni preklapajući konsenzus kao uvjet za prevladavanje problema

I konačno, posljednji ali veoma važan aspekt koji oslikava svu zapriječenost BiH ka EU jeste nepostojanje „preklapajućeg konsenzusa“. Polazeći od činjenice da građani koji učestvuju u političkom životu zajednice imaju i iznose različite poglede polazeći od svojih sveobuhvatnih doktrina, ponekad nepomirljivih ili jedva pomirljivih, postavlja se pitanje na temelju kojih ideala i načela oni nastupaju „jednako u vrhovnoj političkoj moći“ i da li, kada govorimo o BiH, oni tako doista i nastupaju. Pretpostavka je da oni svoju „moć mogu izvršavati tako da svaki od njih može razložno opravdati svoje političke odluke svakome drugome“. Ovdje dolazimo do već spominjanog kriterija recipročnosti prema kojem svi razlozi jednih moraju biti podjednako važeći i razložni i drugima. Rawls smatra da, ako je neka politička koncepcija pravednosti ispravno utemeljena na ispravno iskazanim načelima i koncepcijama praktičnog uma, onda je ta koncepcija pravednosti razložna za ustavni režim. A ako ona uživa potporu preklapajućeg konsenzusa razložnih doktrina, onda je za političke svrhe to dovoljno da se ustanovi javna osnova opravdanja. Njegov standard ispravnosti je razložnost i on dalje od toga ne ide. Pitanja istinitosti kojima se bave obuhvatne doktrine ne potvrđuju se, ali ni ne niječe. Ne zaboravimo ovdje prisjetiti se da, ako već postoji preklapajući konsenzus sveobuhvatnih doktrina (a u BiH mora postojati) o političkoj koncepciji pravednosti i ako je samo jedna od tih doktrina istinita, onda je i politička koncepcija pravednosti istinita, a svi građani su, politički gledano, u pravu.

Sanja Vlasisavljević